

Michel Gybels

XERXES I EN KONINGIN ARTEMISIA I VAN CARIË, TIJDENS DE ZEESLAG BIJ SALAMIS IN 480 v.C.

Artemisia I was de koningin van het antieke Carië in Anatolië. Haar rijk lag in het huidige zuiden van de streek Lydia in Turkije. Haar vader was koning Lygdamis van Halicarnassus en haar moeder een onbekende vrouw van Kreta. Zij is genoemd naar de Griekse godin Artemis, de tweelingzuster van Apollo. Artemis heerste over het wild, was beschermgodin van de jagers en schutse van de kuisheid. Na de dood van haar eveneens onbekende echtgenoot besteedde Artemisia de troon als regentes voor haar nog te jonge zoon Pisindelis.

In de geschiedenis van de oudheid is Artemisia bekend door haar fameuze rol in de zeeslag bij het eiland Salamis in 480 v.C. Met haar vlooteskader vocht ze toen aan de zijde van de Perzen tegen de coalitie van Griekse stadstaten. Ze liet zich opmerken door haar grote inzet en wilskracht en tevens door haar militair advies aan de Perzische koning Xerxes I. Na de door haar kamp verloren zeeslag bij Salamis zou ze de bastaardzonen van Xerxes begeleid hebben naar de veiligheid van Ephese. Nadien krijgt Artemisia geen vermelding meer in de historische bronnen.

Tal van commentatoren beschouwen deze antieke zeeslag en het verdere verlies van de Perzen in het voordeel van de Grieken nog steeds als een gebeuren van wereldhistorisch belang voor de westerse beschaving. Maar is dat wel zo volgens een meer kritische geschiedschrijving ?

Gerda Vancayzele en Willy Vanderzeypen

BEGIJNEN EN BEGARDEN IN DE LAGE LANDEN (1180-1380), SPIRITUALITEIT, ORGANISATIE, BESCHERMING EN VERVOLGING

Als religieuze vrouwen zonder duidelijk afgelijnd kerkelijk statuut waren de begijnen in de middeleeuwen met vlagen blootgesteld aan vervolging. Vanaf hun verschijnen in de westerse maatschappij op het einde van de 12de eeuw wordt de spontane beweging met argusogen gevolgd door de kerkelijke overheid. Nadien zijn begijnen samen met de minder talrijke mannelijke broeders (begarden) twee eeuwen lang het voorwerp van een meer georganiseerde bisschoppelijke en pauselijke inquisitievoering. Evengoed verkrijgen ze bescherming van plaatselijke prelaten, de hoge adel, het patriciaat van de steden en zelfs meerdere pausen.

Het fenomeen van de begijnse beweging manifesteert zich in de 'niet-rechtgelovige versie' vanaf het einde van de 12de eeuw tot in de 14de eeuw. Eens opgenomen door de roomse Kerk zet alleen de 'rechtgelovige versie' zich verder. De begarden halen het einde van de 18de eeuw en de begijnen zelfs de 20ste. De aanvaarding door Rome garandeerde evenwel niet altijd een vrijwaring van steeds terugkerende beschuldigingen van ketterij. De Kerk viel dikwijls terug op de officiële pauselijke afschaffing in 1311 door Clemens V tijdens het concilie van Vienne.

De historische studie van de begijnen is een moeilijk terrein omdat hun religieus engagement en hun levenswijze in ruimte en tijd een zeer grote diversiteit vertonen. Het verschijnsel was in de middeleeuwen zonder sturing allerminst homogeen zodat een synthese ondoenbaar is.

Dat het in de Nederlanden in hun gouden 13de eeuw eerder een vrouwelijke zaak was, is niet het gevolg van een of andere ommekeer. Het was eerder een logische inhaalbeweging te zien in een ruimere context. Deze normalisatie werd onder meer mogelijk gemaakt door de verstedelijkte cultuur, literatuur in de volkstaal en de bloei van de 'Frauenmystik'. Van 1100 tot 1300, tijdens het klimatologisch optimum, vermenigvuldigde het aantal vrouwelijke religieuze inplantingen zich in onze dichtbevolkte contreien met tien!

Johan Verweirder

PIETER BRUEGEL DE OUDE, MET PEN EN PENSEEL NAAR HET LEVEN IN DIENST VOOR DE EUROPESE ELITE

Het artistieke werk van de Brabantse kunstenaar en humanist Pieter Bruegel heeft een blijvende plaats gevonden in het collectieve geheugen der Lage Landen. Man van weinig woorden liet hij bijna geen geschreven documenten achter. Gelukkig bestaan van zijn hand ongeveer 60 tekeningen, nog iets meer prenten naar zijn ontwerp en zowat 40 schilderijen. De meeste zijn pas herontdekt in de 20ste eeuw waarna het stereotiepe beeld van 'een boerse pallieter' werd verlaten. Het herdenkingsjaar 2019 bevorderde het vernieuwende onderzoek en bevestigde dat Pieter Bruegel behoort tot de voornaamste tekenaars en schilders uit de Zuidelijke Nederlanden van de 16de eeuw.

Zijn loopbaan was vrij kort. Als leerling van de ondernemende Pieter Coecke van Aelst kwam Bruegel tijdens zijn Antwerpse periode als vrijmeester van de Sint-Lucasgilde in aanraking met kunstminnaars uit de allerhoogste kringen. Voor Hieronymus Cock en diens echtgenote Volcxken Dierickx ontwierp hij landschapsprenten tijdens en na een lange reis door Frankrijk, Italië en het Rijngebied. Als geniale schilder kwam hij tot volle rijpheid vanaf 1559, en nog meer na zijn installatie te Brussel, met het jaar 1565 als meest vruchtbare, vier jaar voor zijn vroegtijdige dood. Met zijn jongere echtgenote was hij de stichter van een schildersdynastie die ruim een eeuw lang op het artistieke podium stond.

Wilfried Detobel

ÉTIENNE DE LA BOÉTIE (1530-1563), EEN POLITIEKE KOMEEET IN BORDEAUX

Wanneer de naam 'La Boétie' bij de lezer een belletje zou doen rinkelen, is dat waarschijnlijk als 'de boezemvriend van de jonge Michel de Montaigne', de beroemde Zuid-Franse filosoof en auteur van de 'Essais'. In hun streek van Bordeaux beleefde Etienne de La Boétie een loopbaan als een komeet die echter wegens een vroege dood snel uitdoofde. Zijn vriend Montaigne overleefde hem met bijna dertig jaar maar vergat hem nooit.

Reeds als begaafd adolescent schreef La Boétie tal van Latijnse en Franse sonnetten. Volgens de historicus Reinhold Dezeimeris waren zijn Franse vertalingen uit het Grieks gevoelsmatig of naar de geest het best aansluitend bij de originele teksten. Jonger dan wettelijk vereist werd La Boétie aangesteld tot magistraat in het regionale parlement van Bordeaux.

In deze bijdrage willen we dieper ingaan op zijn politiek-filosofische geschriften waarin hij ondanks zijn doorgoede inborst en idealistische ingesteldheid geen blad voor de mond neemt. Zoals bij alle literaire producties kunnen we zijn teksten niet loszien van de achtergrond van

zijn tijd. In het midden van de 16de eeuw woedt in Frankrijk een hevige strijd om de macht. De koning tracht zijn gezag steviger uit te bouwen met een aangroeiend apparaat van ambtenaren. Het Valois-huis heeft echter af te rekenen met kinderloze huwelijken, met de kritiek van de opkomende protestantismen en het geweld van de godsdienstoorlogen. Naast die interne burgeroorlogen dreigt voortdurend Spanje dat Frankrijk omsingelt. Op de oceaankusten verschijnt de Engelse vloot van Hendrik VIII die zijn verloren kroongebied op het continent, een erfenis van de Plantagenêts, wil heroveren.

Wanneer en waarom La Boétie zijn ideeën te schrift stelde zonder deze zelf uit te geven, behoort tot de vele controverses die hem omgeven. Auteurs buigen zijn levensverhaal vaak anachronistisch om naar hun eigen opportunistische inzichten en overtuigingen. Deze korte studie pretendeert enkel na enige afweging en kruising van de bronnen een meer plausibele beschrijving en verklaring aan te reiken. Belangrijke varianten op mijn perspectieven staan in de voetnota's of kaders. Blijft de nuchtere bevinding dat ons hoofdpersonage zeer weinig tijd van het leven heeft gekregen.

Willy Vanderzeypen

WILLIAM SHAKESPEARE (1564–1616), ZIJN EEUWIG PACT VAN LERING EN VERMAAK MET HET PUBLIEK

Het letterkundige schrijftempo van de beroemdste Engelsman is een wonder boven wonder. Tijdens het 'gulden tijdperk van de Engelse letteren' schreef William Shakespeare vanaf 1590 tot 1613 bijna 40 theaterstukken. De namen van zijn blijspelen, historische stukken, treurspelen en romantische opvoeringen laten niemand onberoerd want ze maken deel uit van ons collectief cultureel erfgoed op planetaire schaal.

Het beroemdste en meest verfilmde toneelstuk aller tijden is ongetwijfeld Hamlet. In de toptien vinden we Macbeth, Julius Caesar, The Tempest, Henry IV (part I), King Lear, Romeo and Juliet, King John, Much Ado about Nothing, The Winter's Tale, ... Dat is niet alles. Er zijn vijf gedichten van Shakespeare gekend, met bovendien nog zijn monumentale Sonnetten.

Als toneelschrijver trad Shakespeare de bestaande regels van de kunst en de sociale codificaties in het Elisabethaanse Engeland ongegeneerd met de voeten. Zijn overtuigende menselijke personages gingen een eigen leven leiden, ongeacht hun moreel verwerpelijke kanten, zoals de populaire sir John Falstaff met zijn geestrijke verbale humor uit Macbeth. De scenario's en personages van Shakespeare zijn dermate voorzien van tegenstellingen en plasticiteit dat navolgingen en bewerkingen in alle landen het publiek blijven begeistern, ondanks kritiek van Voltaire. Geen enkel ander literair oeuvre uit onze Europese cultuurgeschiedenis werd in die mate postuum in allerlei adaptaties geëxploiteerd, met uitlopers in alle beeldende kunsten en zelfs in de psychologie.

Tevens was de zeer actieve Shakespeare een bedachtzame ondernemer en goede huisvader. Ondanks zijn atypisch huwelijk liet hij zijn familie bij zijn overlijden op 53-jarige leeftijd gefortuneerd achter. Hij investeerde vooral in aandelen en immobiëlen.

De nationale context was hem daarbij gunstig gezind. Rond 1590 begint immers het herstel van het Engelse koninkrijk na een chaotische periode die bijna tot de ondergang had geleid. Spanje delft eindelijk het onderspit hetgeen onmogelijk was geweest zonder de hulp van de sterkste Europese zeemacht, namelijk die van de Verenigde Provincieën. De koloniale expansie en de oprichting van handelscompagnieën kon beginnen. Onder de anglicaanse koningin

Elisabeth I Tudor kende het Engeland van Shakespeare en zijn gezellen een forse economische vooruitgang en culturele bloei.

Willy Vanderzeypen

PHILIPPUS VAN LIMBORCH (1633 – 1712), DE EDITIE VAN HET VONNISSENBOEK VAN INQUISITEUR BERNARD GUI

Op het einde van de 17de eeuw verschijnt bij de Amsterdamse uitgever Henrik Wetstein een werk over de geschiedenis van de Inquisitie. De auteur is de historicus, filoloog en theoloog Philippus Van Limborch die als hoogleraar doceert aan het Remonstrantse Seminarium. Hij vermeerderd het zeer verzorgde historische gedeelte van zijn werk met een reeks veroordelingen door de inquisitoriale rechtbank van Toulouse uit de periode 1308 tot 1323. De pauselijke hoofdinquisiteur in de Zuid-Franse stad was toen Bernard Gui. Uiterst methodisch voerde deze geleerde dominicaan zijn taak uit. Secuur hield hij een vonnissenboek bij waarvan het door Limborch gebruikte oorspronkelijke manuscript nog steeds bestaat.

Voor zijn 'Historia' over vervolgingen wegens afwijkende geloofsovertuigingen keert Limborch terug tot in de tijd van het Romeinse rijk om te eindigen in zijn dagen. De bijgevoegde inquisitoriale teksten van Bernard Gui publiceert hij als allereerste in een behoorlijke uitgave, maar nog zonder kritische commentaar en met heel wat begrijpelijke transcriptieproblemen.

Wat waren de motivaties en intenties van Limborch om dit ongewone werk op de boekenmarkt in Holland te brengen? Wat staat in die codex? Hoe kreeg Limborch dat fameuze middeleeuwse manuscript onder de ogen? Hoe verliep de editie? En wat valt er nog meer te vertellen over deze veelschrijvende intellectueel die met beide voeten in de Verlichting stond, die een intieme vriend was van John Locke en Benjamin Furly, en zelfs van Voltaire een lovende opmerking kreeg ?

Wilfried Detobel

KARL R. POPPER (1902-1994), EINZELGÄNGER IN DE MEANDERS VAN DE 20STE-EEUWSE FILOSOFIE

Tijdens het interbellum is Karl Raimund Popper wiskundeleraar te Wenen. De pedagogie zet hem op weg om na te denken over de wetenschapsleer, en tevens de nauw samenhangende maar meer algemene kennisleer. Zijn vroegste inzichten worden erg beïnvloed door allerlei natuurkundige omwentelingen tijdens de eerste decennia van de 20ste eeuw. De eeuwenlang vaststaande wetten van Newton blijken namelijk niet op te gaan voor de minuscule elementaire deeltjes van de materie.

Tegelijkertijd ontwikkelt de logica zich aan een verbluffende snelheid. Aangespoord door zijn contacten in de filosofische kring 'Wiener Kreis' publiceert Popper zijn eerste werk 'Logik der Forschung' over de vooruitgang en de afbakening van het wetenschappelijke onderzoek, met veel aandacht voor de theorievorming. De publicatie heeft dan nog niet de wereldwijde impact van de latere Engelse vertaling maar opent toch voor Popper de deur naar nieuwe connecties.

Inmiddels uitgeweken naar het buitenland en aangesteld als hoogleraar filosofie werkt Popper zonder veel weerklank aan problemen van logische, mathematische en quantumfysische aard. De opkomst van de totalitaire regimes in Europa krijgt echter zijn volle aandacht. Hij verbreedt zijn denken naar de sociale wetenschappen. Zijn politiek-historisch boek 'The Open Society And Its Enemies' bezorgt hem aan het eind van WO II meer bekendheid.

In zijn latere levensjaren keert hij terug naar de kennistheorie. Popper is dan een adept van een dualisme tussen lichaam en geest, met een arbitraire driewerelden-theorie. Hij gaat een geanimeerde dialoog aan met onder meer Plato, Aristoteles, Descartes, Kant, Schopenhauer, Hegel, Marx en Wittgenstein.

In zijn intellectuele autobiografie, waarin de schoolmeester het haalt van het 'ik', situeert Popper de oorsprong van al zijn inzichten in zijn jeugd. We geven deze periode de nodige aandacht. De spitsvondige Oostenrijks-Britse wijsgeer bleef ook zelfverzekerd vasthouden aan zijn opvattingen die hij in talrijke verhandelingen verdedigde tegen de kritiek van vele filosofen.

De voornaamste standpunten van de geridderde 'Sir' Popper passeren uiteraard de revue. Het valt op dat hij zich erg liet leiden door de dramatische gebeurtenissen van zijn eeuw. Een kritisch oog kan enkel vaststellen dat bepaalde concepten van zijn nalatenschap in het hedendaagse tijds kader nog weinig impact kunnen bieden. Toch is er zijn literair verzet tegen totalitaire opvattingen, of zijn rotsvast geloof in het vermogen van de mens om te leren van zijn begane fouten en dat ook te doen.